
Vine MIHALJEVIĆ
Ivana BENDRA

NEKI EMPIRIJSKI
POKAZATELJI RELI-
GIOZNOSTI STANOV-
NIŠTVA VUKOVARA ZA
VRIJEME SRPSKE
OPSADE GRADA
(25. KOLOVOZA – 18.
STUDENOGA 1991.)

1. UVOD

U kriznim, graničnim životnim iskustvima ljudi se okreću religiji kao načinu suočavanja s društvenom situacijom u kojoj im je život ugrožen, doživljavaju ograničenost imanentnosti s jedne strane, a s druge pak strane u osobnom religioznom iskustvu transcendiraju ograničenost i nedostatnost smisla situacije, kao prvog područja iskustva smisla, smislom religijskog značenja koje kako smo istaknuli, transcendiraju iskustvo zbilje. Naime, tada ispitanici koji su religiozni ili su vjernici rekonstruiraju značenje događaja iz religijske perspektive tražeći u događaju trpljenja smisao koji će umanjiti patnju, trpljenje ili ih učiniti podnošljivim kako bi se uopće preživjelo. Tako se situacija u kojoj ispitanici trpe razumije kao približavanje sličnosti, u našem slučaju, trpećem Kristu koji spašava i otkupljuje, kako bi se suočili i prevladali trpeću konkretnu društvenu situaciju, a, jasno, ta se situacija može prihvatiti i kao kazna ili pak ostvarenje otajstvenog božanskog plana. U tom smislu, primjerice, Pargament i suradnici navode tri tipa religijskog suočavanja: *podvrgavanje*, naime predanje Bogu i prihvaćanje da Bog rješava nastalu kriznu situaciju; zatim *prihvaćanje (samousmjeravanje)* činjenice da Bog daje sredstva s pomoću kojih čovjek razrješava probleme; i na kraju *suradnju*, gdje Bog i čovjek zajedno rješavaju nastale krizne situacije, na što upućuje i odnos ljudskog trpljenja u zrcalu trpljenja Krista na križu u vukovarskom stradanju (Pargament, Kennell, Hathaway, Grevengoed, Newman i Jones, 1988.).

2. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

U empirijskom istraživanju koje su proveli Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar i Centar za religijske studije Instituta Pilar iz Zagreba korišten je multimetodološki pristup te kombinacija kvantita-

Vine MIHALJEVIĆ

Ivana BENDRA

Neki empirijski pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme srpske opsade grada (25. kolovoza – 18. studenoga 1991.)

tivne (anketno istraživanje zatvorenog tipa) i kvalitativne metode (dubinski intervjui).

Ovaj rad je rezultat empirijskog istraživanja koje je provedeno u razdoblju od veljače do svibnja 2010. godine. Ciljana populacija je stanovništvo grada Vukovara koje je 1991. imalo najmanje 18 godina i koje je za vrijeme srpske agresije na Vukovar 1991. boravilo u gradu duže od 25. kolovoza, barem nekoliko dana ili do pada grada 18. studenoga 1991. godine. Istraživanje metodom ankete provedeno je na području grada Vukovara, odnosno triju njegovih župa: sv. Filipa i Jakova, sv. Josipa Radnika i Kraljice Mučenika s filijalom Bogdanovci.

Provedeno je i testiranje upitnika na 29 ispitanika u razdoblju od 1. do 19. ožujka 2010. godine, nakon koje je učinjeno nekoliko dorada u skladu s primjedbama. Konačna verzija upitnika sadrži 41 pitanje koje se odnosi na istraživanu temu te 5 pitanja koja se odnose na socio-demografska obilježja ispitanika. Od ukupno 46 pitanja, 2 su s otvorenim, a preostalih 44 sa zatvorenim odgovorima. Upitnikom je mjereno ukupno 130 varijabli.

Terenski dio istraživanja proveli su djelatnici Područnog centra Instituta Pilar u Vukovaru u suradnji s franjevcima franjevačkih župa i s dijecezanskim svećenikom župe Kraljice Mučenika, kojima ovom prigodom zahvaljujemo jer bez njihove pomoći ne bismo mogli realizirati ovo istraživanje.

U istraživanju su korištene dvije metode prikupljanja podataka – anketa i dubinski intervjui. Predviđeni uzorak bio je 300 ispitanika, a ostvareni 160. S obzirom na to da ne postoji točan popis stanovnika koji su u Vukovaru boravili do pada grada, odabrana metoda uzorkovanja je slučajna sustavni uzorak, jer se takvom tehnikom među probabilističkim uzorkovanjima može obaviti uzorkovanje i bez popisa populacije (Milas, 2005., 418).

3. TEORIJSKO-HIPOTETSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

U navedenom teorijsko-hipotetskom i metodološkom okviru, ovim anketnim istraživanjem propituje se povezanost religioznosti i društvene situacije u kojoj je ugrožen ljudski život. Odabrane su sljedeće hipoteze istraživanja:

1. Religija i religioznost smislen su čovjekov način suočavanja s kriznim društvenim situacijama u kojima je ugrožen ljudski život.

2. S teškoćama stradanja znatno se povećava značenje religije i religioznosti na osobnoj i na razini zajednice.

3. U kriznim društvenim situacijama, opasnim po ljudski život, intenzivira se usmjerenost prema Bogu, transcendentnom, nadnaravnom.

4. Područje religije i osobnog religioznog iskustva transcendiraju i osmišljavaju iskustvo nedostatnog smisla područja konkretne društvene zbilje.

5. U nedostatku/neredovitosti institucionalnih religijskih obreda, pojačava se relevantnost i značenje religijskih simbola na osobnoj razini i na razini zajednice.

Analiza podataka empirijskog istraživanja indikatora religioznosti odraslih stanovnika grada Vukovara za vrijeme srpske opsade Vukovara, provedena za potrebe ovoga rada, potvrđuje navedene hipoteze.

4. ŠTO JE RELIGIOZNOST?

Ako i površno pregledamo određivanje religioznosti u socioreligijskim istraživanjima u posljednja dva desetljeća u Hrvatskoj, jasno se uočava isticanje složenosti pojma i uobičajeno načelo njegovog određivanja. Tako Črpić i Kušar (1998.)¹ određuju religioznost kao odnos prema Bogu (ili općenito prema transcendentnom) koji se razumije na kognitivnoj i emotivnoj razini. Kada je riječ o emotivnoj razini, odnosno o emotivnom odnosu prema Bogu, govori se o religioznosti koja se propituje pomoću pitanja poput: jeste li religiozni, zamišljaj Boga, važnost religije u životu, molitva i slično. Osim religioznosti, govori se i o vjerovanju, vjerničkom identitetu, vjerovanju u ono što naučava religijska zajednica kojoj se pripada, vjerovanju u raj, pakao i slično.

Zrinščak, Črpić i Kušar (2000.) razumiju religioznost u dvije dimenzije koje se mogu uvjetno nazvati vjerovanje i religioznost u užem smislu, u smislu revitalizacije religije u novom društvenom kontekstu. Religijsko vjerovanje, koje je prva i temeljna dimenzija religioznog odnosa, ne propituje se dubinski, nego samo kao puko vjerovanje, prihvaćanje ili neprihvatanje određenog religijskog nauka pitanjem – u što od navedenog vjerujete. A religioznost se

¹ Navedena emotivna, doživljajna dimenzija odnosa prema Bogu svakako se odnosi na dimenziju vjerskog iskustva, izravnog susreta sa Svetim. Svima nam je pak jasno da je o osobnim religioznim, vjerskim iskustvima teško ili gotovo nemoguće govoriti. No može se spoznati je li pojedinac zahvaćen, i u kojoj mjeri, navedenim religioznim iskustvima koja se razlikuju od svakidašnjih iskustava, stanja i fenomena. U tom smislu govori se o „bliskom odnosu s Bogom“, „osjećaju da pojedince u životu vodi sam Bog“ ili pak doživljaju „prisutnosti zle sile u životu“. Naime, tada se govori o „videnju“, „ukazanju“ i „izravnim iskustvima“.

Vine MIHALJEVIĆ

Ivana BENDRA

Neki empirijski pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme srpske opsade grada (25. kolovoza – 18. studenoga 1991.)

rabi kao uže razumijevanje emocionalnog odnosa spram Boga i religije. Posljedice osobnog odnosa, odnosno osobnog iskustva Boga, zapravo su pitanja: postoji li osobni Bog, odnosno neka vrsta duha ili životne sile, koliko je Bog važan u životu, ohrabruje li vjera, mole li se ispitanici, meditiraju, razmatraju te, primjerice, koliko se mole izvan vjerskih obreda (Zrinščak, Črpić i Kušar, 2000.). Istu definiciju religioznosti nalazimo i kod Črpića i Zrinščaka (2010.). Oni ističu da su indikatori religioznosti u užem smislu (religijska samoidentifikacija, zainteresiranost za sveto, slike o Bogu i slično) pouzdaniji jer „otkrivaju osobniji odnos s religijom, za razliku od konfesionalne identifikacije ili prisustvovanja vjerskim obredima koji mogu biti u nešto većoj mjeri društveno određeni“ (Črpić i Zrinščak, 2010., 9).

I na kraju napominjemo da Baloban, Hobljaj i Crnić (2010.), propitujući fenomen religioznosti i crkvenosti na temelju empirijske metode socijalnih znanosti i analitičko-kritičke metode teoloških znanosti, ističu da se ne može govoriti o religioznosti općenito, a da se pritom ne uključi i govor o crkvenosti niti se može govoriti o crkvenosti općenito, a da se pri tome ne uključi govor o religioznosti. Navedeni autori naime ističu da relevantna istraživanja provedena u Europi (i u Hrvatskoj) u posljednjem desetljeću propituju odnos religioznosti i crkvenosti europskih građana; da se u Hrvatskoj od 80-ih godina prošlog stoljeća govori o stupnjevitoj i distanciranoj crkvenosti kao vidljivoj stvarnosti unutar hrvatskog društva, što je popraćeno i empirijskim istraživanjima i o čemu govore dobiveni rezultati; da se crkvenosti pristupa na temelju empirijskih metoda socijalnih znanosti i da se crkvenost shvaća „kao složen proces odnosa između pojedinca i Crkve, proces na koji utječe društvena okolina, koji određuju institucionalne norme i suuvjetuju osobne opcije, dakle proces koji je podložan promjenama i koji istodobno mijenja stvarnost“ (Baloban, Hobljaj i Crnić, 2010., 529). Autori ističu i da se Katolička crkva odlučila za kriterije pripadnosti Crkvi i za kriterij članstva. U istraživanju *Aufbruch*, kako to ističu Aračić, Nikodem i Črpić, vjerovanje je „bitna sastavnica koju se ne može zaobići u mjerenjima i promišljanjima religioznosti“ i „religiozno iskustvo kao najintimniji kontakt s transcendentnim, onostranim, (...) to je najizvršniji religiozni doživljaj, religiozno iskustvo“ (Aračić, Nikodem i Črpić, 2003.).

5. NEKI DEMOGRAFSKI POKAZATELJI ISPITANIKA

Nakon što smo predstavili metodološki i teorijsko-hipotetski okvir istraživanja i odredili što je religioznost, u sljedećem tekstu ukratko ćemo izložiti neke sociodemografske pokazatelje odraslih ispitanika koji su doživjeli i preživjeli srpsku opsadu grada Vukovara – spol, zatim dob, bračni status i na kraju stupanj obrazovanja.

	%
Ženski	52,8
Muški	47,2

Tablica 1.
Spol ispitanika

Tablica pokazuje da je u anketnom istraživanju sudjevalo nešto više žena nego muškaraca. Imajući u vidu da je to razdoblje okrutne srpske agresije na grad Vukovar, ne iznenađuje veći postotak žena u istraživanju jer su odrasli muškarci stradali, bili zarobljeni ili pogubljeni. S obzirom na dob prisutna je prilično uravnotežena struktura ispitanika.

	%
Od 1964. do 1973.	18,1
Od 1954. do 1963.	26,4
Od 1944. do 1953.	27,1
Stariji od 1943.	25,0

Tablica 2.
Godina rođenja ispitanika

	%
Vjenčan/a i s bračnim partnerom živim u civilnom braku	16,7
Vjenčan/a i s bračnim partnerom živim u crkvenom i civilnom braku	51,4
Vjenčan/a i živimo razdvojeno	0,7
Udovac/udovica	18,1
Razveden/a	5,6
Nevjenčan/a	2,1
Neoženjen/neudana	4,2

Tablica 3.
Bračni status ispitanika

Nešto više od polovine ispitanika vjenčano je i s bračnim partnerom živi u crkvenom i civilnom braku, manje od jedne petine je udovica ili udovaca (što je velikim dijelom upravo posljedica rata), a 16,7% ispitanika s bračnim partnerom živi samo u civilnom braku. Razvedenih ispitanika je 5,6%, neoženjenih i neudanih 4,2%, a nevjenčanih tek 2,1%.

	%
Bez škole ili nedovršena osnovna škola	6,3
Osnovna škola	27,8
Dvogodišnja ili trogodišnja srednja škola	24,3
Četverogodišnja srednja škola	27,8
Viša škola	9,0
Fakultet	2,1
Magisterij ili doktorat	2,1

Tablica 4.
Stupanj obrazovanja
ispitanika

Nešto više od jedne trećine ispitanika (34,1%) je bez škole, s nedovršenom osnovnom školom i s osnovnom školom; nešto više od polovine (52,1%) završilo je dvogodišnju, trogodišnju i četverogodišnju srednju školu; jedna desetina (9%) završila je višu, a samo 2,1% ispitanika visoku školu. Isto toliko ispitanika ima magisterij ili doktorat. Ovi podaci s jedne strane govore to da su Vukovar do kraja branili i obranili branitelji, civili i ranjenici sa završenom osnovnom i srednjom školom, a s druge pak strane ukazuju na kritičko promišljanje o ulozi intelektualnih elita za vrijeme srpske agresije na grad Vukovar.

6. VJEROVANJE

	%	da	ne	ne mogu odgovoriti
Bog	95,1	1,4	3,5	
Duša	86,8	4,2	9,0	
Raj	83,3	6,9	9,7	
Život poslije smrti	77,1	9,0	13,2	
Uskrsnuće od mrtvih	74,3	8,3	16,7	
Čudo	59,0	13,9	26,4	
Pakao	48,6	19,4	31,9	
Vrag	46,5	24,3	29,2	
Proročanstvo	38,2	33,3	28,5	
Telepatija	20,8	37,5	41,0	

Tablica 5.
U što od navedenog vjerujete?

Vjerovanje je jedna od ključnih dimenzija religioznosti i mjeri se koliko osoba vjeruje u temeljne religijske/vjerske istine. Iz podatka u tablici 5 vidljivo je da je najraširenije vjerovanje u Boga koji se općenito misli kao najviša stvarnost u religijskom smislu. 95,1% ispitanika vjeruje u Boga, što se poklapa s rezultatima nacionalnoga istraživanja u sklopu Europskog istraživanja vrednota iz 2008. godine prema kojem 95% hrvatskih građana vjeruje u Boga. Ispitanici zatim u velikoj mjeri vjeruju u dušu, raj, život poslije smrti, čudo. Gotovo svaki drugi ispitanik vjeruje u pakao i vraga, a 38% vjeruje u proročanstvo. Jedna petina ispitanika vjeruje u telepatiju, dvije petine ne mogu odgovoriti na to pitanje, a gotovo dvije petine ne vjeruju.

Vine MIHALJEVIĆ
Ivana BENDRA
Neki empirijski pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme srpske opsade grada (25. kolovoza – 18. studenoga 1991.)

Tablica 6.
Koja od sljedećih tvrdnji najbolje opisuje Vaš stav prema Bogu?

	%
Ne vjerujem u Boga.	0,7
Ne znam postoji li Bog i mislim da se sa sigurnošću ne može dokazati.	4,9
Bog je „duh“ među nama.	13,2
Ne vjerujem u Boga koji je osoba, no vjerujem u neku višu silu.	2,1
Vjerujem u Boga, premda ne mogu posve objasniti tko i što je.	22,2
Znam da postoji Bog (koji je osoba) i u to uopće ne sumnjam.	56,3

Preko polovine ispitanika ispovijeda da sigurno postoji Bog koji je osoba i u to uopće ne sumnja, nešto više od petine vjeruje u Boga, premda ne mogu posve objasniti tko je Bog, a značajan broj drži da je Bog „duh“ koji prebiva među ljudima. Dobiveni rezultati ukazuju na nedostatnu spoznaju matricu ispitanika koji vjerojatno vjeruju tradicionalno i situacijski, premda ne vjeruju u Boga, a neznatan broj ih ne zna postoji li Bog i misle da se sa sigurnošću ne može dokazati da postoji.

7. RELIGIOZNOST

	%
Sasvim nereligiozna osoba	4,2
Uglavnom nereligiozna osoba	2,8
Niti religiozna niti nereligiozna osoba	4,9
Uglavnom religiozna osoba	38,9
Sasvim religiozna osoba	48,6

Tablica 7.
Religijska samoidentifikacija ispitanika

Vine MIHALJEVIĆ

Ivana BENDRA

Neki empirijski pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme srpske opsade grada (25. kolovoza – 18. studenoga 1991.)

Podaci iz tablice 7 pokazuju kako je nešto manje od polovine anketiranih ispitanika „sasvim religiozno“, 38,9% ih je „uglavnom religiozno“, 7% je nereligioznih osoba, a o tome dvoji njih 5%. Podaci jasno ukazuju na to da se ispitanici u najvećoj mjeri smatraju religioznima. Blizu 90% ispitanika su religiozne osobe koje, kako ističe sv. Toma, postaju religioznima kada pitaju za Boga koji je temelj i svrha svijeta, a religija ih usmjerava prema Bogu. Za pretpostaviti je da su ispitanici u kriznoj ratnoj situaciji, u opkoljenom gradu, postavljali pitanja o smislu postojanja čovjeka, svemira, nadnaravnoga. Odnosno, postavljali su pitanja: Ima li te, Bože? Zašto dopuštaš ovoliko zlo?

Tablica 8.

Koliko je Bog važan u Vašem životu?

	%
Potpuno nevažan	2,8
Uglavnom nevažan	1,4
Niti važan niti nevažan	6,3
Uglavnom važan	28,5
Iznimno važan	61,1

Pitanje koliko religija utječe na život zapravo je središnji problem analize religioznosti. Kao što je poznato, praktična dimenzija religije ne izražava se samo kultom nego se proširuje i na područje morala. Religiozno iskustvo odnosi se i na etičku dimenziju, ukoliko svaka vjera nadahnjuje određenu viziju svijeta i egzistencije koja ima implikacije na način života. U tom smislu Berger ističe da kada se svijet jedanput razumije u svjetlu vjerskog nauka o tom svijetu, tada se i odnosi među ljudima moraju promišljati u takvom okviru. To pokazuju i dobiveni rezultati anketiranih ispitanika, od kojih 90% smatra da je Bog uglavnom i iznimno važan u njihovu životu, dok ga 6,3% drži niti važnim niti nevažnim. Neznatan broj ispitanika (4,2%) smatra da je Bog potpuno ili uglavnom nevažan u njihovu životu.

Tablica 9.

Kada u svakodnevnom životu donosite odluke, razmišljate li često o tome što bi Bog htio da učinite?

	%
Uopće se ne slažem	2,8
Uglavnom se ne slažem	2,8
Niti se slažem niti se ne slažem	13,2
Uglavnom se slažem	36,8
Potpuno se slažem	43,8

Dobiveni podaci govore da je kod 90% ispitanika Bog uglavnom i iznimno važan u životu, što utječe na konkretnu religijsku praksu, naime na življenje vjere, jer se četiri petine ispitanika uglavnom i potpuno slažu u tome da prije konkretnih odluka često razmišljaju o tome što bi Bog htio da učine.

Vine MIHALJEVIĆ
Ivana BENDRA
Neki empirijski pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme srpske opsade grada (25. kolovoza – 18. studenoga 1991.)

8. MOLITVA

Molitva izvan vjerskih, religijskih obreda ubraja se u važne indikatore religioznosti. Stoga nas je zanimalo je li došlo do promjene učestalosti molitve i molitvene prakse prije ratnog stradanja, za vrijeme opsade i nakon rata.

	%	Svaki dan	Nekoliko puta tjedno	Jednom tjedno	Najmanje jednom mjesečno	Nekoliko puta godišnje	Rijetko i nikada
Koliko ste se često molili izvan vjerskih obreda prije ratnog stradanja Vukovara 1991.?		41,0	17,4	7,6	3,5	7,6	22,2
Koliko ste se često molili u skloništu i/ili podrumu 1991.?	Nekoliko puta dnevno			11,8	0,7		20,2
		43,8	23,6				
Koliko se često danas molite izvan vjerskih obreda?		56,9	15,3	2,1	5,6	2,8	16,7

Dobiveni rezultati istraživanja pokazuju da se prije ratnog stradanja Vukovara 1991. godine dvije petine ispitanika (41%) izvan vjerskih obreda molilo redovito svaki dan; 17,4% ih se molilo nekoliko puta tjedno, 7,6% jednom tjedno, a nešto više od jedne petine molilo se rijetko, odnosno nije se nikada molilo.

Anketirani ispitanici u skloništima i podrumima molili su se učestalije. Tako se dvije trećine ispitanika molilo nekoliko puta i jednom dnevno, a nešto više od jedne desetine molilo se nekoliko puta tjedno. S obzirom na situaciju u kojoj su se ispitanici nalazili za vrijeme opsade Vukovara pomalo iznenađuje podatak da se njih 13,9% molilo rijetko, a 6,3% nikada. Pitanje je jesu li uopće znali moliti ili su pak molili na neki drugi način koji nije obuhvaćen ovim upitnikom.

Dobiveni rezultati pokazuju da je došlo do promjene molitvene prakse izvan religijskog vjerskog obreda – zna-

Tablica 10.
Učestalost molitve izvan vjerskih obreda

čajno se povećao broj ispitanika koji se redovito mole svaki dan, a blago se smanjio broj onih koji se rijetko i nikada ne mole izvan vjerskog obreda, kao i onih koji se mole nekoliko puta godišnje.

	%	Nekoliko puta dnevno	Jednom dnevno	Nekoliko puta tjedno	Jednom tjedno	Rijetko	Nikada
Bogu		40,3	23,6	7,6	3,5	13,2	9,7
Svetom Boni, zaštitniku Vukovara		8,3	4,9	2,1	1,4	11,1	66,0
Blaženoj Djevici Mariji (Gospji)		34,7	18,1	10,4	4,2	12,5	18,1
Svetom Antunu		29,2	14,6	7,6	6,9	16,7	22,2
Isusu Kristu koji trpi na križu		26,4	9,7	7,6	6,9	19,4	27,8
Nekoj višoj sili			0,7	0,7	1,4	2,1	93,1
Nekom drugom (molimo navedite kome)		2,1				4,2	85,4

Tablica 11.

Ako ste se molili za vrijeme boravka u skloništu i/ili podrumu, molimo Vas navedite komu ste se molili.

Iz dobivenih rezultata vidljivo je sljedeće: najviše ispitanika, njih dvije petine ili 40,3%, nekoliko se puta dnevno molilo Bogu; svaki treći ispitanik (34,7%) nekoliko puta dnevno molio se Blaženoj Djevici Mariji; gotovo 30% ispitanika nekoliko puta dnevno molilo se sv. Antunu; Isusu Kristu koji trpi na križu nekoliko puta dnevno molilo se nešto više od jedne četvrtine ispitanika, a svetom Boni nekoliko puta dnevno molilo se nešto manje od jedne desetine ispitanika (8,3%). Prema tome, ispitanici su se najviše molili Bogu, Gospji, sv. Antunu i Isusu Kristu koji trpi.

Tablica 12.

Učestalost i značenje molitve u skloništu/podrumu

	%	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
Za vrijeme boravka u skloništu i/ili podrumu molila/o sam se puno češće nego u normalnim životnim okolnostima		8,3	3,5	11,1	36,1	36,8
Molitva Vam je davala snagu da se lakše suočite s teškom situacijom u kojoj ste se nalazili		4,9	4,2	2,8	29,2	58,3

Prema očekivanju, tri četvrtine ispitanika se u skloništu i/ili podrumu češće molilo nego u redovitim, normalnim životnim okolnostima, dok ih nešto više od jedne desetine o tome dvoji te se uglavnom i uopće ne slaže da su češće molili. Najveći broj ispitanika (87,5%) molitvu smatra izvorom snage koja im je pomogla da se lakše suoče s teškom situacijom u kojoj su se nalazili i u kojoj je bio ugrožen njihov život.

Vine MIHALJEVIĆ
Ivana BENDRA
Neki empirijski pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme srpske opsade grada (25. kolovoza – 18. studenoga 1991.)

	%	Da	Ne	Ne mogu odgovoriti
Medaljon/medaljica ili sličica sv. Antuna		37,5	59,0	3,5
Sličica/medaljica Gospe		36,8	61,8	0,7
Moći svetaca (škapular)		18,8	75,7	4,9
Krunica		65,3	33,3	1,4
Molitvenik		25,0	69,4	3,5
Sveta sličica anđela čuvara		11,8	82,6	4,9
Svete sličice svetaca i/ili svetica		21,5	74,3	4,2
Križ		46,5	51,4	2,1
Talisman/amajlija		2,1	92,4	4,9
<i>Sveto pismo (Biblija)</i>		11,8	85,4	2,8
Neki drugi predmet. Koji:		3,5	89,6	5,6

Odnos prema božanstvu i prema svetomu, sakralnomu, iskazuje se simbolima koji ne predstavljaju samo vidljivi znak božanske nadnaravne prisutnosti nego općenito posjeduju funkciju zaštite i blagoslovan učinak na život u konkretnoj situaciji. Prema podacima iz tablice 13 vidljivo je da je najviše ispitanika uza se imalo krunicu, zatim križ, a gotovo isto toliko medaljon/medaljicu ili sličicu sv. Antuna i Gospe. Jedna petina ispitanika imala je molitvenike, nešto više od jedne četvrtine svete sličice svetaca i/ili svetica, 18,8% imalo je moći svetaca, a nešto više od jedne desetine *Sveto pismo (Bibliju)*.

Tablica 13.
Jeste li u skloništu i/ili podrumu imali neke od ovih predmeta?

	%	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem	Bez odgovora
Povezanost s drugima u molitvi		1,4	4,2	22,9	25,0	33,3	13,2
Solidarnost s drugima u nevoljama		2,1	2,8	20,1	29,2	32,6	13,2
Sigurnost		4,9	0,7	6,9	27,8	45,8	13,9
Nebeska zaštita		4,2		8,3	22,9	50,7	13,9
Mir		4,2	1,4	7,6	23,6	49,3	13,9
Bježanje od stvarnih patnji		13,2	6,9	23,6	30,6	11,1	14,6
Razmatranje Kristove muke		3,5	2,8	27,1	37,5	14,6	14,6
Izbavljenje od trpljenja		2,1	2,8	25,0	37,5	17,4	15,3

Tablica 14.

Ako ste posjedovali i/ili nosili neki od gore navedenih predmeta, molimo Vas navedite što je to za Vas značilo.

Za gotovo tri četvrtine ispitanika posvećeni predmeti, religijski simboli imali su određeno značenje. Naime, označivali su nebesku zaštitu (73,6%), sigurnost (73,6%) i mir (72,9%) na osobnoj razini, a solidarnost s drugima u nevoljama (61,8%) i povezanost s drugima (58,3%) na razini grupe. Za nešto više od polovine ispitanika posvećeni medaljoni i sličice znače izbavljenje od trpljenja (54,9%) te razmatranje Kristove muke (52,2%), dok su za njih 41,7% ti predmeti označivali bježanje od stvarnih patnji u kojima su se nalazili. Valja uočiti da je četvrtina ispitanika neodlučna, naime niti se slažu niti se ne slažu o značenju navedenih predmeta s obzirom na bježanje od stvarnih patnji, razmatranje Kristove muke i izbavljenje od trpljenja.

9. RELIGIOZNO ISKUSTVO

Religiozno iskustvo je na analitičkoj razini jedna od temeljnih dimenzija u kojima se artikulira religioznost (Glock, 1964.). Naime riječ je o temi koju je, posebice na empirijskoj razini, teško individualizirati i odrediti, stoga brojni istraživači religiozno iskustvo svode na pitanje religijske prakse (Garelli, 2003.). Koje oblike iskustva stanovnika Vukovara 1991. godine nazivamo religioznima ili pak mističnima? Jesu li doživjeli izvanredna iskustva, onostrane, transcendentne doživljaje koji ukazuju na prisutnost Boga ili svetoga? Ili su prepoznali jednostavnu činjenicu o prisutnosti Boga u životu, a da se pri tome ne može jasno odrediti o čemu je riječ? Radi li se samo o „šapatu anđela“, kako ističe Berger, koji se nalazi u temeljima života, a pojavljuje se jedino u trenucima krajnjeg iskustva egzistencije?

	%
Ne baš blizak/bliska	2,8
Donekle blizak/bliska	27,8
Iznimno blizak/bliska	53,5
Ne vjerujem u Boga	0,7
Ne mogu odgovoriti	15,3

Tablica 15.
Koliko ste bili bliski s Bogom u skloništu i/ili podrumu?

Preko polovine ispitanika, odraslih stanovnika Vukovara, za vrijeme srpske agresije na Vukovar osjećalo je iznimno blizak odnos s Bogom u skloništu i/ili podrumu, a blizak njih 27,8%. Neznatan broj ispitanika odgovorio je da nije imao baš blizak odnos s Bogom, dok njih 15,3% nije moglo odgovoriti na postavljeno pitanje. Koja su duhovna, religiozna iskustva ispitanici doživjeli propitivali smo skalom *Index of Core Spiritual Experiences* (IN-SPiRIT), koju su sastavili Kass, Friedmann, Lessermann, Zuttermeister i Benson 1991. godine (Hill i Hood, 1999., 359). Autori ističu da je pojam *spirituality* (spiritualnost) vrlo usko povezan s religijom. Riječ spiritualnost dolazi od latinske riječi *spiritus* (duh, dah, dašak), a latinski izraz *spiritualis* označava čovjeka duha (u *Starom zavjetu* hebrejski *ruach*, u *Novom zavjetu* grčki *penuma*). Taj je pojam kroz povijest redovito upotrebljavan uz religiju. Za mnoge je spiritualnost doživljena i izražena konvencionalnim religijskim razumijevanjem, a suvremeno razdvajanje religije i spiritualnosti zapravo ima kratku povijest. Nastalo je s usponom sekularizma i razočaranjem u religijske institucije, posebice na Zapadu 60-ih godina prošlog stoljeća kada religioznost dobiva različito značenje i konotacije od religije. Mistično iskustvo je središnji fenomen spiritualnosti. U socioreligijskim upitnicima redovito se upotrebljava pojam „Bog“ kojim ispitanici definiraju svoju religijsku identifikaciju. Uzorak liste pitanja ima za cilj identificirati listu uzoraka duhovnih religioznih iskustava te istražiti svaki odnos između skale i stavova i ponašanja ispitanika.

Odgovor nude nam upravo „pobjednici“, Vukovarci koji su trpjeli, patili i koji žive, jer su vjerovali. Preko dvije trećine ispitanika imalo je osjećaj da ih Bog poznaje i čuva (72,2%). 71,5% njih je doživjelo da im je Bog uslišao molitve. Dva od tri ispitanika tvrde da je bilo trenutaka u kojima su osjećali Božju snagu i prisutnost (66%), a preko polovine ih ispovijeda da su u sebi doživjeli poseban duboki mir (57,6%). Blizu polovine ispitanika (47,2%) osjećalo je da mogu biti u kontaktu s Bogom, a njih 46,5% drži da su doživjeli čudesno iskustvo koje ih je učvrstilo u vjeri.

	%	Da	Ne	Ne znam
Doživjeli ste duhovni kontakt s nekim tko je umro.	7,6	84,7	6,9	
Ima trenutaka u kojima ste osjećali Božju snagu i prisutnost.	66,0	20,1	13,2	
Imali ste osjećaj da Vas Bog poznaje i čuva.	72,2	13,9	13,9	
Doživjeli ste da su Vam molitve bile uslišane.	71,5	13,9	13,9	
Osjećali ste da s Bogom možete biti u kontaktu.	47,2	23,6	28,5	
Doživjeli ste duhovni kontakt s nekim oblikom duhovne moći.	22,9	54,9	22,2	
Doživjeli ste da Vas je Bog kaznio.	4,2	75,0	19,4	
Doživjeli ste duhovni kontakt s Blaženom Djevicom Marijom.	13,2	65,3	20,8	
Doživjeli ste duhovni kontakt s Isusom Kristom, patnikom na križu.	20,8	61,8	16,7	
Doživjeli ste čudesno iskustvo koje Vas je učvrstilo u vjeri.	46,5	31,9	20,1	
Doživjeli ste djelovanje Duha Svetoga.	36,8	46,5	16,0	
Doživjeli ste nadnaravno iskustvo koje ne možete objasniti.	26,4	49,3	23,6	
Doživjeli ste blizak kontakt sa zlim.	16,7	72,2	9,7	
Doživjeli ste snažno nadnaravno iskustvo koje Vam je promijenilo život.	19,4	55,6	23,6	
Doživjeli ste iskustvo anđela ili duhovnog vođe.	11,8	67,4	20,8	
Doživjeli ste iznimno snažno iskustvo ljubavi.	36,1	46,5	17,4	
Doživjeli ste u sebi poseban duboki mir.	57,6	23,6	18,1	
Doživjeli ste potpunu radost i ekstazu.	19,4	54,2	25,7	
Doživjeli ste ozdravljenje tijela i duše.	26,4	48,6	24,3	

Tablica 16.

Sljedeće tvrdnje pokazuju duhovne kontakte i duhovna iskustva koja su neki ljudi imali. Molimo Vas navedite jeste li doživjeli neka od navedenih duhovnih religioznih iskustava?

36,8% ispitanika doživjelo je djelovanje Duha Svetoga, a 36,1% iznimno snažno iskustvo ljubavi.

Oko jedne četvrtine ispitanika tvrdi da su doživjeli ozdravljenje duše i tijela, nadnaravno iskustvo koje ne mogu objasniti i duhovni kontakt s nekim oblikom duhovne moći. Jedna petina ispitanika doživjela je duhovni kontakt s Isusom Kristom patnikom na križu, snažno nadnaravno iskustvo koje im je promijenilo život i potpunu radost i ekstazu.

Najmanje ispitanika doživjelo je blizak kontakt sa zlim (16,7%), duhovni kontakt s Blaženom Djevicom Marijom (13,2%), iskustvo anđela i duhovnog vođe (11,8%), duhovni kontakt s nekim tko je umro (7,6%). Tek je neznan broj ispitanika doživio da ih je Bog kaznio (4,2%).

U ovome radu željeli smo predstaviti neke od rezultata istraživanja koje je provedeno 2010. godine i dati odgovor na pitanje je li 1991. godine postojala povećana religioznost vukovarskog stanovništva u trenutku suočavanja s kriznom društvenom situacijom u kojoj im je bio ugrožen život. Ovih nekoliko indikatora religioznosti jasno pokazuju da su religija i osobno religiozno iskustvo, kao način suočavanja u kriznoj situaciji, pretvorili takvu situaciju u obzorje nadnaravnog, transcendencije, u obzorje križa, i stoga ih u, ozračju milosne prisutnosti nadnaravnog, takvo trpljenje oslobađa a ne kažnjava, kao što su i sami istaknuli. Sažeto: hrvatski civili, ranjenici i branitelji Vukovara od kolovoza 1991. do pada grada 18. studenog 1991. godine, odnosno za vrijeme srpske opsade grada Vukovara, preživjeli su i žive jer su vjerovali. To pokazuju i dobiveni rezultati koji potvrđuju naprijed postavljene hipoteze rada.

LITERATURA

- P. ARAČIĆ, G. ČRPIĆ, K. NIKODEM (2003.), *Postkomunistički horizonti. Obrisu sustava vrijednosti i religijskih orijentacija u deset postkomunističkih zemalja*, Đakovo, Teologija u Đakovu.
- G. ČRPIĆ, S. KUŠAR (1998.), Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra*, 68 (4), 513-563.
- G. ČRPIĆ, S. ZRINŠČAK (2010.), Dinamičnost u stabilnosti: religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008. godine, *Društvena istraživanja*, 19, 1-2 (105-106), 3-27.
- J. BALOBAN, A. HOBLAJ, D. CRNIĆ (2010.), Određeni aspekti crkvenosti u Hrvatskoj – rezultati i prosudbe istraživanja, *Bogoslovska smotra*, 80 (2), 527-561.
- F. GARELLI (2003.), L'esperienza e il sentimento religioso, *Un singolare pluralismo. Indagine sul pluralismomorale e religioso degli italiani*, a cura di Franco Garelli, Gustavo Guizzardi e Enzo Pace, Società editrice il Mulino, Bologna, 77-114.
- D. MARINOVIĆ JEROLIMOV (2000.), Religijske promjene u tranzicijskim uvjetima u Hrvatskoj: promjene u dimenzijama religijske identifikacije i prakse, *Sociologija sela*, 38 (147/148) (1/2), 43-80.
- G. MILAS (2005.), *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Jastrebarsko, Naklada Šlap.
- K. I. PARGAMENT, J. KENNEL, W. HATHAWAY, N. GREVENGOED, J. NEWMAN i W. JONES (1988.), Religion and the problem-solving process: Three styles of coping, *Journal for Scientific Study of Religion*, 27, 90-104.
- P. C. HILL i R. W. HOOD (1999.), *Measures of Religiosity*,

Vine MIHALJEVIĆ

Ivana BENDRA

Neki empirijski pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme srpske opsade grada (25. kolovoza – 18. studenoga 1991.)

Religion Education Press, Birmingham.

S. ZRINŠČAK, G. ČRPIĆ, S. KUŠAR (2000.), Vjerovanje i religioznost, *Bogoslovska smotra*, 70 (2), 233-255.